

แนวคิดสุนทรียศาสตร์และสุนทรียภาพที่ปรากฏในผลงานภาพพิมพ์แกะไม้อุคิโยเอะ

ชุด ‘ทัศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิ’ ของคัตสึชิกะ โฮกุไซ

AESTHETIC CONCEPTS AND AESTHETIC EXPERIENCE IN HOKUSAI’S UKIYO-E SERIES THIRTY-SIX VIEWS OF MOUNT FUJI

สรายุทธ รัตมี^{1*}

Sarayoot Ratsamee^{1*}

¹โรงเรียนโพธิทองพัฒนวิทยา 15 ต.สระนกแก้ว อ.โพธิทอง จ.ร้อยเอ็ด 45110

¹Phonthong Pattana Wittaya School, 15 Sa Nok Kaeo, Phon Thong, Roi Et, 45110, Thailand

**Corresponding Author, E-mail: sarayoot.r@kkumail.com*

Received: Jan 4, 2025

Revised: Dec 24, 2025

Accepted: Jan 8, 2026

Available: Jun 29, 2026

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสะท้อนแนวคิดสุนทรียศาสตร์และสุนทรียภาพในผลงานภาพพิมพ์แกะไม้อุคิโยเอะ ชุด ‘ทัศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิ’ (ค.ศ. 1826–1833) ของคัตสึชิกะ โฮกุไซ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสาร ตำรา วรรณกรรม งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และภาพพิมพ์ต้นฉบับของโฮกุไซเป็นแหล่งข้อมูลหลัก ในการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา และการตีความเชิงสุนทรียศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า โฮกุไซถ่ายทอดความงดงามของธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติผ่านองค์ประกอบทางทัศนศิลป์อย่างเด่นชัด ได้แก่ การใช้สีที่เปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล เช่น สีฟ้าและสีขาวที่สื่อถึงฤดูหนาว สีเขียวและน้ำตาลที่สะท้อนความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในฤดูร้อน การใช้เส้นที่มีจังหวะพลิ้วไหวและแข็งแรงเพื่อสื่อถึงพลังและการเคลื่อนไหวของธรรมชาติ รวมถึงการจัดวางองค์ประกอบภาพที่ทำให้ภูเขาฟูจิปรากฏทั้งในฐานะ

ศูนย์กลางของภาพและฉากหลังของชีวิตประจำวันของมนุษย์ นอกจากนี้ การศึกษาเนื้อหาภายในภาพพิมพ์ยังแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในเชิงสัญลักษณ์ โดยมักนำเสนอมนุษย์ในขนาดที่เล็กเมื่อเทียบกับภูเขาฟูจิ เพื่อสะท้อนแนวคิดเรื่องความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติและความถ่อมตนของมนุษย์ อันเป็นค่านิยมสำคัญในวัฒนธรรมญี่ปุ่น อีกทั้งยังปรากฏการใช้สัญลักษณ์ที่มีความหมายทางศาสนาและวัฒนธรรม เช่น ภูเขาฟูจิในฐานะภูเขาศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโยงกับความเชื่อแบบชินโตและพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนความศรัทธาและจิตวิญญาณของสังคมญี่ปุ่นสมัยเอโดะ การประยุกต์ใช้ทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์ช่วยให้เห็นว่า สุนทรียภาพในผลงานของโฮกุไซมิได้มุ่งเน้นความงามเชิงอุดมคติ หากแต่เน้นประสบการณ์ ความไม่เที่ยง และการอยู่ร่วมกันของมนุษย์กับธรรมชาติอย่างกลมกลืน การศึกษาครั้งนี้เสริมสร้างมุมมองใหม่และความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับสุนทรียภาพในผลงานของ โฮกุไซ ซึ่งแตกต่างและโดดเด่นจากศิลปินอุคิโยะเอะร่วมสมัย สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนและการศึกษาด้านศิลปศึกษาและประวัติศาสตร์ศิลป์ได้

คำสำคัญ: สุนทรียศาสตร์ สุนทรียภาพ ทัศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิ ภาพอุคิโยะเอะ คัตสึชิกะ โฮกุไซ

Abstract

This research aims to examine the reflection of aesthetic concepts and experience in the ukiyo-e woodblock print series *Thirty-Six Views of Mount Fuji* (1826–1833) by Katsushika Hokusai. Employing a qualitative research approach, the study draws primarily on documentary sources, including textbooks, scholarly literature, related research, and Hokusai’s original prints. Data were analyzed using descriptive analysis and aesthetic interpretation. The findings reveal that Hokusai vividly conveys the beauty of nature and the relationship between humans and the natural world through prominent visual art elements. These include the use of color that varies according to the seasons such as blue and white to evoke winter, and green and brown to reflect the abundance of nature in summer—the use of rhythmic, fluid, and dynamic lines to express the power and movement of nature, and compositional arrangements that position Mount Fuji both as the central focal point and as a backdrop to everyday human life. Furthermore, an analysis of the pictorial content demonstrates a symbolic connection between humans and nature, often depicting human figures on a smaller scale in comparison to Mount Fuji. This visual strategy reflects the concept of nature’s grandeur and human humility, a core value in Japanese culture. The works also employ religious and cultural symbolism, notably Mount Fuji as a sacred mountain associated with Shinto and Buddhist beliefs, which reflects the faith and spiritual worldview of Edo-period Japanese society. The application of aesthetic theory indicates that Hokusai’s aesthetics do not emphasize idealized beauty; rather, they foreground lived experience, impermanence, and the harmonious coexistence of humans and nature. This study offers new perspectives and deeper insights into the aesthetic qualities of Hokusai’s work, highlighting characteristics that distinguish him from his contemporaries in the ukiyo-e tradition. The findings can be applied to teaching and learning in art education and the study of art history.

Keywords: Aesthetic, Aesthetic Experience, *Thirty-Six Views of Mount Fuji*, Ukiyo-e, Katsushika Hokusai

บทนำ

ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาความงามและประสบการณ์ที่เกิดจากการรับรู้สิ่งต่าง ๆ ผ่านการตอบสนองทางอารมณ์และสติปัญญาของมนุษย์ ศาสตร์นี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะการรับรู้ความงามในแง่ของการเห็นเพียงอย่างเดียว แต่ครอบคลุมถึงประสบการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อผู้ชมมีปฏิสัมพันธ์กับงานศิลปะ ซึ่งสามารถกระตุ้นความรู้สึกเชิงบวกหรือการสะท้อนทางจิตใจในระดับลึก (Baumgarten, 1750; Kant, 1790; Dewey, 1934) แนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาและมีการตีความในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในบริบทของศิลปะญี่ปุ่นในยุคเอโดะ (1603-1868) ซึ่งศิลปะอุคิโยเอะ¹ (Ukiyo-e) ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย หนึ่งในผลงานที่สะท้อนสุนทรียศาสตร์ที่เด่นชัดในยุคเอโดะคือ ชุดทัศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิ (Thirty-six Views of Mount Fuji, ค.ศ. 1826–1833) ของคัตสึชิเกะ โฮกุไซ (Katsushika Hokusai, ค.ศ. 1760–1849) ซึ่งเป็นหนึ่งในชุดภาพพิมพ์ที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อทั้งศิลปะญี่ปุ่นและการรับรู้ทางสุนทรียศาสตร์ของศิลปะตะวันตก (Andina, 2013) ชุดภาพพิมพ์นี้ไม่ได้เพียงแค่แสดงถึงภูเขาฟูจิจากมุมมองที่หลากหลาย แต่ยังสะท้อนถึงการบูชาธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งเป็นหนึ่งในคุณลักษณะสำคัญของสุนทรียศาสตร์ในวัฒนธรรมญี่ปุ่น

การศึกษาผลงานของโฮกุไซในชุดนี้ช่วยเปิดมุมมองในการเข้าใจว่า ความงามในศิลปะไม่ได้จำกัดเพียงแค่ภาพลักษณ์ภายนอก แต่ยังสามารถสะท้อนถึงความรู้สึกและปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์และธรรมชาติ โดยเฉพาะในแง่ของการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างความยิ่งใหญ่ของภูเขาฟูจิและการมีอยู่ของมนุษย์ในโลกที่กว้างใหญ่ (Guth, 2015) โฮกุไซไม่เพียงแต่บันทึกทิวทัศน์ของภูเขาฟูจิจากมุมมองที่หลากหลาย แต่ยังได้ถ่ายทอดประสบการณ์ที่มีความหมายลึกซึ้งให้แก่ผู้ชม โดยใช้เทคนิคภาพพิมพ์แกะไม้ที่มีความซับซ้อนเพื่อสร้างความรู้สึกถึงความเคลื่อนไหว การเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ และความสง่างามของภูเขาที่ดูเหมือนจะเป็นสิ่งอมตะ (Immortal) จากการวิเคราะห์ชุดทัศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิของโฮกุไซ พบว่า ในแต่ละภาพมีการนำเสนอแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกถึงความยิ่งใหญ่และความละเอียดอ่อนของธรรมชาติ ซึ่งสะท้อนถึงปรัชญา “ความอ่อน

¹ คำว่า “อุคิโยเอะ” ในงานวิจัยนี้ถอดเสียงจากภาษาญี่ปุ่น 浮世絵 (Ukiyo-e) โดยยึดตามหลักการถอดเสียงภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทย เพื่อให้สอดคล้องกับการออกเสียงและความถูกต้องทางภาษา

น้อมถ่อมตน” (Humility) และ “วะบิ-ซะบิ”² (Wabi-sabi) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ลึกซึ้งในวัฒนธรรมญี่ปุ่น (Amit, 2021) นอกจากนี้ ผลงานเหล่านี้ยังสะท้อนถึงการนำเสนอความงามในรูปแบบของการประสานความสมดุลระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น สี แสง เงาและการเคลื่อนไหว ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นประสบการณ์ทางสุนทรียภาพ (Aesthetic Experience) ของผู้ชม

แม้ว่าผลงานชุดดังกล่าวจะได้รับความสนใจและมีการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ รูปแบบทางทัศนศิลป์ เทคนิคการพิมพ์ และอิทธิพลข้ามวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม งานศึกษาส่วนใหญ่มุ่งเน้นการวิเคราะห์เชิงรูปแบบ (Formal Analysis) หรือการอธิบายอิทธิพลต่อศิลปะตะวันตกเป็นหลัก ขณะที่การศึกษาเชิงลึกในมิติของสุนทรียศาสตร์ โดยเฉพาะการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในฐานะแก่นแนวคิดที่ฝังอยู่ในภาพพิมพ์ของโฮกุไซยังมียุ่อย่างจำกัด นอกจากนี้ งานวิจัยจำนวนมากกล่าวถึงความงามของธรรมชาติและความคิดสร้างสรรค์ของภูเขาฟูจิในเชิงพรรณนา แต่ยังขาดการเชื่อมโยงองค์ประกอบทางทัศนศิลป์ เช่น สี เส้น รูปทรง และการจัดวางภาพ เข้ากับแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ญี่ปุ่นอย่างเป็นระบบ ซึ่งอาจทำให้การตีความความหมายเชิงสัญลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรมของผลงานยังไม่สมบูรณ์ ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อสะท้อนแนวคิดสุนทรียศาสตร์และสุนทรียภาพที่ปรากฏในผลงานภาพพิมพ์ชุดดังกล่าว เพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในมิติทางศิลปะและวัฒนธรรมญี่ปุ่น

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการสะท้อนแนวคิดสุนทรียศาสตร์และสุนทรียภาพที่ปรากฏในผลงานภาพพิมพ์แกะไม้ฮุคิโยะเอะ ชุด ‘ทัศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิ’ ของคัตสึชิกะ โฮกุไซ

การทบทวนวรรณกรรม

ศิลปะญี่ปุ่นสมัยเอโดะ (Edo Period Art) เป็นยุคศิลปกรรมที่เกิดขึ้นในช่วง ค.ศ. 1603–1868 ภายใต้การปกครองของรัฐบาลโชกุนตระกูลโทคุงาวะ มีลักษณะเด่นคือ ความมั่นคงทางการเมือง การเติบโตของชนชั้นนำ และการขยายตัวของวัฒนธรรมประชาชน ส่งผลให้ศิลปะพัฒนาอย่างหลากหลายและมีเอกลักษณ์เฉพาะ (มาลินี คัมภีร์ญาณนนท์, 2532) ศิลปะญี่ปุ่นสมัยเอโดะเป็นรากฐาน

² วะบิ-ซะบิ (Wabi-Sabi) เป็นแนวคิดสุนทรียศาสตร์ญี่ปุ่นที่เน้นคุณค่าของความเรียบง่าย ความไม่สมบูรณ์ และความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง ซึ่งมีรากฐานมาจากพุทธศาสนานิกายเซน และสะท้อนความงามที่เกิดจากกาลเวลาและประสบการณ์ของชีวิต

สำคัญของศิลปะสมัยใหม่ของญี่ปุ่น ผ่านปรากฏการณ์กระแสนิยมศิลปะญี่ปุ่น³ (Japonisme) โดยเฉพาะในด้านองค์ประกอบภาพ การใช้สี และการจัดพื้นที่ว่าง

ศิลปะอุคิโยเอะ (Ukiyo-e) เป็นหนึ่งในรูปแบบศิลปะที่สำคัญและมีอิทธิพลอย่างมากในประวัติศาสตร์ศิลปะญี่ปุ่น โดยเฉพาะในยุคเอโดะ (ค.ศ. 1603-1868) ซึ่งเป็นช่วงเวลา ศิลปะอุคิโยเอะ ได้รับการพัฒนาและเฟื่องฟูที่สุด คำว่า “อุคิโยเอะ” (浮世絵) แปลว่า “ภาพแห่งโลกที่ลอยลม” (Images of the Floating World) หมายถึง การสะท้อนความงามในโลกที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลง และความไม่คงที่ (ชัยยศ อิษฏ์วรพันธุ์, 2552) แนวคิดหลักของศิลปะอุคิโยเอะสะท้อนถึงความงามของธรรมชาติและชีวิตประจำวันในสังคมญี่ปุ่น โดยเฉพาะในด้านภูมิทัศน์และภาพของผู้คนในชั้นกลาง รวมถึงภาพที่เกี่ยวข้องกับความบันเทิง (พีระพงษ์ วงษ์ทวี, 2564)

ศิลปะอุคิโยเอะ มีการวิวัฒนาการเริ่มต้นจากการสร้างภาพในรูปแบบที่มีความละเอียดและเน้นการใช้สีสดใสผ่านเทคนิคการแกะไม้และการพิมพ์ด้วยไม้ ซึ่งได้รับความนิยมในสังคมญี่ปุ่นในยุคเอโดะ ศิลปินชื่อดัง เช่น คัตสึชิกะ โฮกุไซ และอุตางาวะ ฮิโรชิเงะ⁴ ได้สร้างผลงานที่สะท้อนถึงทัศนียภาพในแต่ละฤดูกาลและการบรรยายภาพชีวิตของผู้คนในรูปแบบที่เต็มไปด้วยอารมณ์และความหมายลึกซึ้ง อุคิโยเอะมีบทบาทสำคัญในการสะท้อนภาพชีวิตของชนชั้นกลางในสังคมญี่ปุ่นยุคเอโดะ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่การค้าขายและเศรษฐกิจเจริญรุ่งเรือง ชนชั้นกลางเริ่มมีอำนาจทางการเงินและสังคมมากขึ้น และมีความต้องการในการสะท้อนชีวิตประจำวันของตนเองผ่านศิลปะ การพิมพ์ภาพบนกระดาษราคาถูกลงทำให้ศิลปะอุคิโยเอะเข้าถึงผู้คนจำนวนมาก ไม่เพียงแต่ในกรุงเอโดะ (ปัจจุบันคือ โตเกียว) แต่ยังขยายไปถึงต่างจังหวัดและต่างประเทศ (กำจร สุนพงษ์ศรี, 2551) การเข้าถึงผู้ชมได้หลากหลาย ทั้งในแง่ของรูปแบบที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการแสดงทัศนียภาพของธรรมชาติหรือการแสดงภาพบันเทิงของผู้หญิงและนักแสดงที่เป็นที่นิยมในสมัยนั้น นอกจากนี้ ยังสามารถสื่อถึงการเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติอย่างลึกซึ้งผ่านการใช้สัญลักษณ์และการเลือกใช้อุปกรณ์ประกอบศิลป์ในภาพต่าง ๆ (Guth, 1995)

คัตสึชิกะ โฮกุไซ (Katsushika Hokusai) เกิดที่เอโดะ (ปัจจุบันคือโตเกียว) เป็นจิตรกรภาพพิมพ์แกะไม้ชาวญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และ 19 ผู้มีความเชี่ยวชาญทางการเขียนจิตรกรรมจีน โดยเฉพาะผลงานชุด ‘ทัศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิ’ เขียนขึ้นระหว่างปี 1826-1833 ที่ได้รับการ

³ กระแสความหลงใหลและการรับอิทธิพลจากศิลปะและวัฒนธรรมญี่ปุ่นที่แพร่กระจายในยุโรปและสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19

⁴ อุตางาวะ ฮิโรชิเงะ (Utagawa Hiroshige, 浮歌川 広重) เป็นจิตรกรคนสำคัญของประเทศญี่ปุ่น ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 มีความเชี่ยวชาญทางการสร้างภาพพิมพ์แกะไม้ร่วมสมัยกับคัตสึชิกะ โฮกุไซ

ยกย่องว่าเป็นผลงานที่สะท้อนความงามทางธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในรูปแบบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ประกอบด้วยภาพทั้งหมด 46 ภาพ (10 ภาพเป็นภาพที่มาเขียนเพิ่มภายหลัง) (Nagata, 1999) งานเขียนภาพของโฮคุไซเปลี่ยนแปลงจากการเขียนภาพของสตรีในราชสำนักและนักแสดงที่เป็นที่นิยมกันในสมัยเอโดะ มาเป็นการเขียนที่กว้างขึ้นที่รวมภูมิทัศน์ ต้นไม้ และสัตว์เข้าไปด้วย ทั้งการเลือก “ชื่อ” และการเขียนภาพภูเขาฟูจิมาจากความเชื่อทางศาสนา ชื่อของโฮคุไซ แปลว่า “ห้องเขียนภาพเหนือ” ซึ่งเป็นคำย่อของ “Hokushinsai” (北辰際) หรือ “ห้องเขียนภาพดาวเหนือ” (Smith, 1988)

โฮคุไซใช้สัญลักษณ์และองค์ประกอบศิลปะที่แฝงความหมายลึกซึ้ง เพื่อสื่อถึงความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมและศาสนาที่มีต่อภูมิทัศน์และโลกธรรมชาติของญี่ปุ่น ประกอบด้วย (1) การใช้สัญลักษณ์ในผลงาน สัญลักษณ์สำคัญที่ปรากฏคือ “ภูเขาฟูจิ” (Fuji Mountain) ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นองค์ประกอบสำคัญของภูมิทัศน์ในหลายภาพพิมพ์ ภูเขาฟูจิเป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ ความยั่งยืน และการฟื้นฟูชีวิต⁵ ถูกนำเสนอในบริบทของธรรมชาติที่สงบมั่นคงและในบริบทที่แสดงถึงพลังและการเคลื่อนไหวของธรรมชาติ เช่น ภาพ The Great Wave off Kanagawa (ภาพที่ 1) ที่แสดงคลื่นขนาดใหญ่กำลังโถมเข้าหาภูเขา ฟูจิที่สงบนิ่งในพื้นหลัง เป็นการสะท้อนความสัมพันธ์เชิงปรัชญาระหว่างความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติและ ความสงบในจิตวิญญาณมนุษย์ (2) ความหมายทางวัฒนธรรมและศาสนา โฮคุไซยังใช้สัญลักษณ์อื่น ๆ เช่น การใช้สีและเส้นที่มีความหมายเฉพาะในบริบทของวัฒนธรรมญี่ปุ่น เช่น สีคราม (Prussian Blue) ที่นิยมใช้ในผลงานของเขา ไม่เพียงแต่สะท้อนถึงความงามของธรรมชาติ แต่ยังแสดงถึงความลึกซึ้งและความเป็นอมตะ (Pérez-Arantegui et al, 2018) นอกจากนี้ การใช้รูปทรงเรขาคณิตและเส้นโค้งในผลงานของโฮคุไซยังสะท้อนถึงแนวคิดเรื่อง “ความไม่มีที่สิ้นสุด” (Infinity) และ “ความเป็นวงจร” (Cyclical Nature) ของชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาเซน (Zen) ที่มีอิทธิพลต่อความคิดของชาวญี่ปุ่นในยุคนั้น (3) การวิเคราะห์ความหมายในภาพพิมพ์ ผลงานของโฮคุไซสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เช่น ภาพ Rainstorm Beneath the Summit (ภาพที่ 2) แสดงถึงฤดูฝนที่รุนแรงและการเคลื่อนไหวของเมฆและ

⁵ ภูเขาฟูจิเป็นหัวข้อที่นิยมเขียนกันในจิตรกรรมญี่ปุ่นมาเป็นเวลานาน เพราะความสำคัญของภูเขาทั้งทางด้านวัฒนธรรมและศาสนา ความสำคัญนี้สืบมาจาก “ตำนานคนตัดไผ่” (The Tale of the Bamboo Cutter) ที่บรรยายถึงเทพเจ้าที่ทิ้ง “ธาตุชีวิต” (elixir of life) ไว้บนยอดเขา ภูเขาฟูจิเชื่อกันว่าเป็นแหล่งความลับของความเป็นอมตะ ซึ่งเป็นหัวใจของสิ่งที่ครอบงำจิตใจของโฮคุไซเองจนเกิดแรงบันดาลใจในการเขียนภาพขึ้นมา

แผนที่ตัดกับภูเขาฟูจิที่สงบนิ่ง การจัดองค์ประกอบดังกล่าวสื่อถึงเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องของธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องยอมรับและปรับตัว (Guth, 1995)

ทฤษฎีและแนวคิดสุนทรียศาสตร์ในศิลปะญี่ปุ่น ศิลปะญี่ปุ่นมีลักษณะเฉพาะที่สะท้อนถึงแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ซึ่งมีรากฐานมาจากปรัชญาและวัฒนธรรมดั้งเดิม แนวคิดเหล่านี้ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงแค่ความสวยงามที่ปรากฏในผลงานศิลปะ แต่ยังรวมถึงการสะท้อนวิถีชีวิต จิตวิญญาณ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ประกอบด้วย 1) ความเรียบง่าย (Wabi-Sabi) เป็นแนวคิดสำคัญที่มุ่งเน้นความงามในความไม่สมบูรณ์ ความไม่ถาวร และความเรียบง่าย มันแสดงถึงความงามที่พบในธรรมชาติ เช่น ร่องรอยของกาลเวลาในวัตถุหรือการบ่งบอกถึงความไม่สมบูรณ์ในศิลปะ แนวคิดนี้สะท้อนถึงความอ่อนโยนและความสงบในธรรมชาติและชีวิต 2) ความว่างเปล่า (Ma) หมายถึง ความว่างเปล่าที่มีความหมาย มันไม่ได้หมายถึงการไม่มีสิ่งใด แต่คือช่องว่างที่ช่วยสร้างสมดุลระหว่างองค์ประกอบในศิลปะ เช่น การเว้นพื้นที่ในภาพพิมพ์เพื่อสร้างความลึกและการตีความโดยผู้ชม ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญในศิลปะอุคิโยเอะ 3) การเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ (Mono no Aware) หมายถึง ความตระหนักรู้ในความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและชีวิต (Prusinski, 2012) แนวคิดนี้สะท้อนถึงความงามในสิ่งชั่วคราว เช่น ดอกซากุระที่บ้านและร่วงหล่น หรือการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล 4) ความงามในธรรมชาติและการเล่น (Shibui) เป็นแนวคิดที่เน้นความงามที่สงบและลึกซึ้ง ศิลปะที่มีลักษณะ Shibui มักลดทอนรายละเอียดแต่ยังคงไว้ซึ่งความงดงามภายใน เช่น การใช้สีพื้นฐานหรือเส้นที่เรียบง่ายในภาพพิมพ์ (Emoto, 2020) และ 5) ความสมดุลและความกลมกลืน (Wa) เป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความกลมกลืนและสมดุลในองค์ประกอบของศิลปะ ไม่ว่าจะเป็นการจัดวางภาพ การเลือกใช้สี หรือการเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ความกลมกลืนนี้ถือเป็นหัวใจสำคัญของศิลปะญี่ปุ่นโดยรวม (Lau, 2020)

สุนทรียภาพในงานศิลปะ เป็นประสบการณ์เชิงอารมณ์และจิตใจที่มนุษย์รับรู้เมื่อสัมผัสความงามหรือความน่าสนใจจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว ไม่ว่าจะเป็นงานศิลปะ เสียงเพลง ธรรมชาติ หรือแม้กระทั่งสถานการณ์ในชีวิตประจำวัน ประสบการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อผู้รับรู้มีความเปิดกว้างและให้ความสำคัญต่อรายละเอียดที่สัมผัส (Dewey, 1934) ประกอบด้วย มิติของความงาม มิติของอารมณ์ และจิตใจ และมิติการเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม โดยเฉพาะศิลปะญี่ปุ่น ความสุนทรียภาพให้ความสำคัญกับความเรียบง่ายและการสื่อความหมายผ่านความว่างเปล่า สิ่งเห็นได้ชัดคือ แนวคิดวะบิ-ซะบิ (Wabi-Sabi) ซึ่งเน้นการยอมรับความไม่สมบูรณ์และความไม่ถาวรของสรรพสิ่ง โดยความงามไม่ได้อยู่ในความ

สมบูรณ์แบบ แต่อยู่ในร่องรอยของกาลเวลาที่ปรากฏในงานศิลปะ นอกจากนี้ ความสุนทรีย์ภาพในศิลปะยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ซึ่งแสดงออกผ่านงานศิลปะที่ได้รับแรงบันดาลใจจากภูมิทัศน์ธรรมชาติ

วิธีการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมุ่งเน้นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลหลากหลายประเภท ประกอบด้วย 1) ขอบเขตเนื้อหาของผลงาน การวิจัยมุ่งเน้นไปที่การศึกษาผลงานภาพพิมพ์แกะไม้ยุคโยะเอะซุด ‘ทัศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิ’ ซึ่งเป็นผลงานที่มีความโดดเด่นในด้านการแสดงทัศนียภาพของภูเขาฟูจิและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบข้าง 2) ขอบเขตเชิงทฤษฎี การศึกษาแนวคิดสุนทรียศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะญี่ปุ่นในยุคเอโดะ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ผลงานของคัตสึชิกะ โฮกุไซ โดยเฉพาะในเรื่องของการเข้าใจความงามในธรรมชาติและ การถ่ายทอดมุมมองเกี่ยวกับความงามผ่านงานศิลปะ วิเคราะห์และตีความความงามที่ปรากฏในภาพพิมพ์ มุ่งสำรวจการสะท้อนสุนทรียภาพ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการรับรู้และอารมณ์ของผู้สร้างสรรคงาน เชื่อมโยงระหว่างการใช้สี เส้น รูปทรง และการจัดวางภาพที่ช่วยสร้างบรรยากาศและอารมณ์ต่าง ๆ และ 3) ขอบเขตข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย ข้อมูลจากงานศิลปะภาพพิมพ์แกะไม้ชุด ‘ทัศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิ’ ซึ่งจะเป็นแหล่งข้อมูลหลัก รวมถึงหนังสือ ตำรา วรรณกรรม และเอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคัตสึชิกะ โฮกุไซ

วิธีการเก็บข้อมูล

มีวิธีการและขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้จากแหล่งข้อมูลที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยตรง ได้แก่ การศึกษาและวิเคราะห์ภาพพิมพ์ไม้แกะสลักชุด ‘ทัศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิ’
2. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ ส่วนที่เป็นคำอธิบายจากหนังสือ ตำรา วรรณกรรม และเอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงบทวิจารณ์และการตีความจากผู้เชี่ยวชาญทั้งในอดีตและปัจจุบัน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาผลงานภาพพิมพ์แกะไม้ยุคโยะเอะซุด ‘ทัศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิ’ ประกอบด้วย

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) เป็นหลัก ซึ่งจะช่วยให้สามารถอธิบายและตีความผลงานได้อย่างละเอียด เพื่อให้เห็นถึงคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ที่ซ่อนอยู่ในแต่ละภาพพิมพ์ รวมถึงการสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติที่ปรากฏในผลงานของโฮกุไซ เริ่มต้นจากการศึกษาความหมายที่ปรากฏในแต่ละภาพพิมพ์ โดยเน้นที่องค์ประกอบต่าง ๆ เช่น สี เส้น รูปทรง และการจัดวางภาพ เพื่อทำความเข้าใจถึงการนำเสนอภูเขาฟูจิและสิ่งแวดล้อมในมุมมองที่หลากหลาย

ด้านการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ทำการตีความและวิเคราะห์เนื้อหาภายในภาพพิมพ์ โดยการศึกษาทัศนียภาพของภูเขาฟูจิในแต่ละฤดูกาล และการเชื่อมโยงภาพเหล่านั้นกับแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ในยุคเอโดะ ซึ่งสะท้อนถึงความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญในวัฒนธรรมญี่ปุ่น รวมถึงพิจารณาการใช้สัญลักษณ์ในผลงาน ซึ่งมีความหมายทางวัฒนธรรมและศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเสนอภูเขาฟูจิในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญ

การวิเคราะห์เชิงทฤษฎี (Theoretical Analysis) นำทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับศิลปะยุคโยะเอะมาใช้ในการทำความเข้าใจถึงการสะท้อนความงามในธรรมชาติที่โฮกุไซได้แสดงออกในผลงาน การประยุกต์ใช้แนวคิดเหล่านี้จะช่วยให้สามารถเข้าใจได้ว่า โฮกุไซได้ถ่ายทอดความงามทางธรรมชาติผ่านสื่อภาพพิมพ์ได้อย่างไร ซึ่งแตกต่างจากศิลปินในยุคเดียวกัน โดยเฉพาะการนำเสนอภูเขาฟูจิที่ไม่เพียงแต่เป็นภูมิทัศน์ แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายทางวัฒนธรรมมาใช้เป็นศูนย์กลาง

การวิจัยนี้บูรณาการการวิเคราะห์สามแนวทาง ได้แก่ การวิเคราะห์เชิงพรรณนา การวิเคราะห์เนื้อหา และการวิเคราะห์เชิงทฤษฎี เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจการสะท้อนแนวคิดสุนทรียศาสตร์และสุนทรียภาพในผลงานของโฮกุไซได้อย่างรอบด้านและลึกซึ้ง

ผลการวิจัย

ในบทความนี้ได้สะท้อนแนวคิดสุนทรียศาสตร์และสุนทรียภาพที่ปรากฏในผลงานภาพพิมพ์แกะไม้อุคิโยเอะชุดทัศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิ ของคัตสึชิกะ โฮกุไซ ซึ่งนับเป็นหนึ่งในผลงานศิลปะที่มีอิทธิพลและคุณค่าในวงการศิลปะญี่ปุ่นและระดับสากล ดังนี้

1. ความยิ่งใหญ่และความศักดิ์สิทธิ์ของภูเขาฟูจิ (Sacredness & Grandeur) ภูเขาฟูจิเป็นสัญลักษณ์สำคัญในศิลปะและวัฒนธรรมญี่ปุ่น ด้วยบทบาทที่เชื่อมโยงทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ ความเชื่อทางศาสนา และสุนทรียศาสตร์ ผลงานชุดทัศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิ โดยโฮกุไซได้นำเสนอความยิ่งใหญ่ของภูเขาฟูจิผ่านมุมมองหลากหลาย หากพิจารณาทั้ง 46 ภาพ พบว่า ภูเขาฟูจิทำหน้าที่เป็น “ศูนย์กลางของจักรวาล” ในทุกภาพ ไม่ว่าภูเขาฟูจิจะอยู่ใกล้หรือไกล จะถูกบดบังด้วยผู้คนหรือสิ่งก่อสร้าง ฟูจิยังคงรักษารูปทรงสามเหลี่ยมที่มั่นคงและสมมาตรเสมอ 1) ภูเขาฟูจิถือเป็นสถานที่สำคัญในศาสนาชินโตและพระพุทธศาสนา ซึ่งมองว่าธรรมชาติเป็นที่ประทับของเทพเจ้า (Kami) และเป็นแหล่งพลังงานศักดิ์สิทธิ์ ในภาพของโฮกุไซ ภูเขาฟูจิถูกนำเสนอในลักษณะที่สงบนิ่งและมั่นคง เช่น ภาพ The Great Wave off Kanagawa (ภาพที่ 1) แม้จะมีคลื่นที่โหมกระหน่ำ แต่ภูเขา ยังคงปรากฏเป็นสัญลักษณ์ของความยิ่งใหญ่และความสงบ 2) ความยิ่งใหญ่ทางธรรมชาติที่สะท้อนผ่านศิลปะ โฮกุไซใช้ภูเขาฟูจิเพื่อแสดงถึงความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติและการดำรงอยู่ที่เป็นอมตะในวัฒนธรรมญี่ปุ่น ภาพ South Wind, Clear Sky (ภาพที่ 4) แสดงถึงภูเขาฟูจิในสภาวะที่บริสุทธิ์ที่สุด ปราศจากมนุษย์สะท้อนถึงพลังอำนาจของธรรมชาติที่น่าเกรงขาม ผู้เขียนได้จัดวางองค์ประกอบที่เน้นความสูงสง่าและพลังอำนาจของภูเขา ซึ่งมีบทบาทเป็นจุดศูนย์กลางทั้งในเชิงกายภาพและเชิงสัญลักษณ์ 3) ภูเขาฟูจิในฐานะตัวแทนของอัตลักษณ์ญี่ปุ่น นอกจากบทบาททางศาสนาและความงามทางธรรมชาติ ภูเขาฟูจิยังเป็นสัญลักษณ์ของความยั่งยืนที่เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ของญี่ปุ่น การที่โฮกุไซเลือกภูเขาฟูจิเป็นหัวใจของภาพชุดนี้ไม่ใช่เพียงเพราะความงามทางภูมิทัศน์ แต่ยังแสดงถึงการรวมตัวของจิตวิญญาณ ศิลปะ และวัฒนธรรมในยุคเอโดะอีกด้วย และ 4) ความศักดิ์สิทธิ์ในมุมมองของชาวบ้านและศิลปินสำหรับชาวบ้านในยุคเอโดะ ภูเขาฟูจิยังเป็นการคุ้มครองและความอุดมสมบูรณ์ เช่น การบูชาภูเขาเพื่อความปลอดภัยในการเดินทางหรือเพื่อความสำเร็จในกิจกรรมทางการเกษตร เช่น ภาพ Rainstorm Beneath the Summit (ภาพที่ 2) ที่ภูเขาฟูจิปรากฏเป็นฉากหลังของพายุฝน สื่อถึงพลังธรรมชาติที่มี

ทั้งความงดงามและความยิ่งใหญ่ ภูเขาฟูจิในผลงานของโฮคุไซไม่ได้เป็นเพียงภูมิทัศน์ที่สวยงาม แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ และอัตลักษณ์ของญี่ปุ่นในเชิงวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ

ภาพที่ 1 The Great Wave off Kanagawa

ที่มา: wikimedia commons (2015)

ภาพที่ 2 Rainstorm Beneath the Summit

ที่มา: Wikimedia Commons (2005)

2. ความเรียบง่ายและสมดุลตามแนวคิดวะบิ-ซะบิ (Wabi-Sabi) ซึ่งยกย่องความงามในความเรียบง่าย ความไม่สมบูรณ์ และความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ เป็นองค์ประกอบสำคัญในงานศิลปะญี่ปุ่น กล่าวคือ โฮคุไซใช้แนวคิดนี้ในการจัดองค์ประกอบภาพที่เน้นความสมดุลระหว่างพื้นที่ว่าง (Negative Space) และวัตถุในภาพ รวมถึงการใช้สีและแสงเงาในลักษณะที่สร้างความรู้สึกสงบและความลึกซึ้ง ภาพพิมพ์ในชุดนี้ไม่ได้เน้นความสมจริงทางกายภาพ แต่เน้นอารมณ์และความรู้สึกที่เกิดจากการรับชม ตัวอย่างเช่น ภาพ Umegawa in Sagami Province (ภาพที่ 3) ภาพนี้แสดงความงามที่ไม่ฟุ้งเฟ้อ ทั้งในด้านองค์ประกอบและรายละเอียดแนวคิด โฮคุไซเลือกใช้องค์ประกอบไม่มาก ได้แก่ ภูเขาฟูจิ แม่น้ำ นกกระเรียน เมฆ และเนินเขา เส้นสายมีความประหยัดและมั่นคง ไม่มีการตกแต่งเกินจำเป็น สีที่ใช้เป็นโทนธรรมชาติ เช่น น้ำเงิน เทียว ขาว ซึ่งให้ความรู้สึกสงบและเย็นตา โฮคุไซไม่ได้วาดธรรมชาติเพื่อยกย่องความยิ่งใหญ่เพียงอย่างเดียว แต่เพื่อให้ผู้ชมรู้สึกอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างถ่อมตน แนวคิดวะบิ-ซะบิ สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่ให้ความสำคัญกับความเรียบง่าย ความสงบ และความกลมกลืนกับธรรมชาติ แนวคิดนี้ยังมีบทบาทในศิลปะดั้งเดิมอื่น ๆ เช่น การชงชา (茶道, Chado) การจัดดอกไม้ (Ikebana) และการออกแบบสถาปัตยกรรม เป็นต้น

ภาพที่ 3 Umegawa in Sagami Province

ที่มา: Wikimedia Commons (2005)

ภาพที่ 4 South Wind, Clear Sky

ที่มา: Wikimedia Commons (2005)

3. เทคนิคการพิมพ์แกะไม้ (Ukiyo-e Technique) และการสร้างสุนทรียภาพ ความสำเร็จของโอคุไซเกิดจากการใช้เทคนิค Nishiki-e (การพิมพ์หลายสี) เทคนิคการพิมพ์แกะไม้ ถือเป็นหัวใจสำคัญของศิลปะอุคิโยเอะ (Ukiyo-e) ในญี่ปุ่นยุคเอโดะ ซึ่งโดดเด่นทั้งในด้านการกระบวนการผลิตและผลลัพธ์ที่สะท้อนถึงความละเอียดอ่อนทางสุนทรียศาสตร์ ทศนิยภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิ แสดงให้เห็นถึงการใช้เทคนิคนี้อย่างเต็มศักยภาพ เพื่อสร้างภาพที่มีความงดงามในเชิงศิลปะและสะท้อนคุณค่าเชิงวัฒนธรรม ประกอบด้วย 1) กระบวนการทางเทคนิคที่ซับซ้อน กระบวนการพิมพ์แกะไม้ของอุคิโยเอะ เริ่มต้นจากการสร้างภาพต้นแบบโดยศิลปิน จากนั้นช่างแกะไม้จะถ่ายทอดภาพลงบนบล็อกไม้สำหรับแต่ละสีที่ต้องการใช้ในภาพ กระบวนการนี้ต้องการความแม่นยำและความชำนาญสูง โดยเฉพาะการพิมพ์ซ้อนทับกันของหลายสี เพื่อให้ได้ภาพที่สมบูรณ์แบบ เช่น ภาพ The Great Wave off Kanagawa (ภาพที่ 1) ช่างแกะไม้ต้องใช้บล็อกหลายชิ้นเพื่อพิมพ์ลายเส้นคลื่นสีขาว สีนํ้าเงินเข้มของน้ำทะเล และพื้นหลังสีซีดจาง กระบวนการพิมพ์ซ้อนสีเหล่านี้ต้องการความแม่นยำสูง เพื่อให้เกิดเอฟเฟกต์ที่สมจริงและดึงดูดสายตา 2) การสร้างมิติและความลึกด้วยเทคนิคไล่ระดับสี (Bokashi) เป็นจุดเด่นที่ทำให้ภาพพิมพ์แกะไม้มีความลึกและอารมณ์ที่นุ่มนวล โอคุไซใช้เทคนิคนี้อย่างชาญฉลาดในการถ่ายทอดความงดงามของภูมิทัศน์ เช่น ภาพ Kajikazawa in Kai Province (ภาพที่ 5) บริเวณท้องฟ้าและเส้นขอบฟ้า มีการไล่สีจากนํ้าเงินเข้มด้านบน ค่อย ๆ จางลงเป็นสีอ่อนใกล้ขอบน้ำ ภูเขาฟูจิที่อยู่ไกล ถูกพิมพ์ด้วยโทนสีอ่อนและเส้นเรียบ ลดรายละเอียด ทำให้เกิดผลของระยะไกล พื้นผิวนํ้าด้านหน้าใช้สีนํ้าเงินเข้มกว่าและมีจังหวะคลื่นชัด ส่งผลให้ผู้ชมรับรู้ถึงระยะใกล้-กลาง-ไกล อย่างเป็นธรรมชาติ Bokashi จึงทำหน้าที่

เสมือนหมอกบางที่คั่นระหว่างระนาบของภาพ เพิ่มความลึกโดยไม่ต้องพึ่งการใช้เส้นเพอร์สเปกทีฟแบบตะวันตก 3) การเลือกใช้สีเพื่อสื่อความหมายและอารมณ์ โสกุไซมีความเชี่ยวชาญในการเลือกใช้สีที่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์และช่วยสร้างบรรยากาศในภาพ โดยเฉพาะการใช้สีปรัสเซียนบลู⁶ (Prussian Blue) ซึ่งเป็นสีใหม่ที่นำเข้ามาจากยุโรปในยุคนั้น เช่น ภาพ Sunset across the Ryogoku bridge from the bank of the Sumida River at Onmayagashi (ภาพที่ 6) เน้นโทนสีหลักกับบรรยากาศยามอาทิตย์อัสดง สีฟ้าอ่อนของท้องฟ้าไล่ระดับลงสู่ขอบฟ้า สีส้มถึงช่วงเวลารอต่อของกลางวันกับกลางคืน การลดความอึมของสีทำให้บรรยากาศภาพ สงบ นิ่ง และผ่อนคลาย แม้ชื่อภาพจะกล่าวถึง “พระอาทิตย์ตก” แต่ศิลปิน ไม่ได้เน้นสีส้มแดงแบบตะวันตก กลับเลือกใช้ความเย็นของสีเพื่อสะท้อนอารมณ์แบบญี่ปุ่น ในภาพมีการใช้สีตัดกันอย่างมีความหมาย คือ เรือสีเหลือง-น้ำตาลอ่อน ตัดกับสีน้ำเงินเข้มของแม่น้ำ ทำให้เรือและผู้คนโดดเด่นขึ้น เสื้อผ้าของผู้โดยสารใช้สีเขียว น้ำเงิน และน้ำตาล ซึ่งกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม ไม่ฉูดฉาด ภูเขาฟูจิด้านหลังถูกเน้นด้วยสีน้ำเงินเข้มจัด ทำหน้าที่เป็นจุดยึดสายตาเชิงสัญลักษณ์ แสดงให้เห็นว่า โสกุไซใช้สีเป็นเครื่องมือสื่อความหมายทางอารมณ์มากกว่าความจริงทางแสง สีโทนเย็นและความตัดกันอย่างพอดีช่วยถ่ายทอดบรรยากาศสงบของยามเย็น ชีวิตสามัญของผู้คน และความงามของเวลาที่กำลังเลือนหายไปอย่างเงียบงัน 4) การจับจังหวะของธรรมชาติ ในภาพพิมพ์ การไหลเวียนของเวลา การเคลื่อนไหวช้า ๆ ของธรรมชาติ ซึ่งแสดงออกผ่านเส้นต่าง ๆ 5) การสะท้อนวิสัยทัศน์ของศิลปินผ่านกระบวนการพิมพ์ โสกุไซสามารถแสดงออกถึงมุมมองและความคิดสร้างสรรค์ของตนเองได้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะการนำภูเขาฟูจินำเสนอผ่านมุมมองที่หลากหลาย สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและวิถีชีวิตมนุษย์ โดยใช้การพิมพ์เพื่อเน้นรายละเอียดของลวดลายน้ำและภูมิทัศน์รอบข้าง และ 6) การผลิตซ้ำและการเผยแพร่สุนทรียภาพ ข้อดีของเทคนิคการพิมพ์แกะไม้คือ การผลิตซ้ำได้หลายครั้ง ทำให้ผลงานสามารถเข้าถึงผู้คนในวงกว้าง โสกุไซใช้ประโยชน์จากคุณสมบัตินี้ในการเผยแพร่ภาพชุดทัศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิ ซึ่งกลายเป็นที่นิยมทั้งในญี่ปุ่นและต่างประเทศ กล่าวได้ว่า การพิมพ์แกะไม้เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยสร้างสุนทรียภาพในผลงาน ไม่ได้เป็นเพียงกระบวนการผลิต แต่ยังเป็นสื่อกลางที่ศิลปินใช้ในการสะท้อนความงามของธรรมชาติ

⁶ เม็ดสีสังเคราะห์สีน้ำเงินเข้ม ที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในงานพิมพ์อุคิโยเอะ

ภาพที่ 5 Kajikazawa in Kai Province

ที่มา: Wikimedia Commons (2005)

ภาพที่ 6 South Wind, Clear Sky

ที่มา: Wikimedia Commons (2005)

4. การสะท้อนพหุวัฒนธรรมและมุมมองที่หลากหลาย (Multiculturalism & Perspectives)

ภาพในชุดนี้สะท้อนถึงชีวิตและวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่นในยุคเอโดะ โทคุโซไม่ได้นำเสนอภาพแนว “โปสการ์ด” แต่เขานำเสนอ “ฟูจิในชีวิตประจำวัน” ของคนทุกชนชั้น ผ่านการเชื่อมโยงภูเขาฟูจิและกิจกรรมของมนุษย์ เช่น การประมง การเกษตร และการค้าขาย ความหลากหลายนี้แสดงถึงบทบาทของธรรมชาติในชีวิตประจำวัน และการพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงออกผ่านมุมมองทั้งจากชนบท เมือง และทะเล ประกอบด้วย 1) การบอกเล่าเรื่องราวของชีวิตผู้คนในยุคเอโดะ โทคุโซนำเสนอภูเขาฟูจิในบริบทที่สะท้อนวิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่น เช่น ภาพ Kajikazawa in Kai Province (ภาพที่ 5) ซึ่งแสดงถึงกิจกรรมของชาวประมงในแม่น้ำโดยมีภูเขาฟูจิเป็นฉากหลัง แม่น้ำเป็นแหล่งทรัพยากรและจิตวิญญาณที่เกี่ยวพันชีวิต 2) ความหลากหลายในมุมมองทางภูมิศาสตร์ โทคุโซใช้มุมมองจากสถานที่ที่หลากหลายในการนำเสนอภูเขาฟูจิ เช่น ภาพ Nakahara in Sagami Province (ภาพที่ 7) แม้ภูเขาฟูจิจะถูกวาดไว้ในฉากหลัง และมีขนาดไม่ใหญ่เมื่อเทียบกับกิจกรรมของผู้คนในเบื้องหน้า แต่ฟูจิกลับทำหน้าที่เป็นแกนกลางทางสายตา หรือภาพความหลากหลายทางวัฒนธรรมในกิจกรรมมนุษย์แต่ละภาพในชุดนี้ไม่ได้เพียงแค่สะท้อนธรรมชาติ แต่ยังบอกเล่ากิจกรรมที่หลากหลายของผู้คน เช่น การเกษตร การขนส่ง และการแสดงศิลปะพื้นบ้าน (ภาพที่ 8) ซึ่งเป็นตัวแทนของวิถีชีวิตในยุคนั้น การที่โทคุโซเลือกวางภูเขาฟูจิในบริบทของกิจกรรมเหล่านี้ ทำให้ภาพชุดนี้มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังสะท้อนถึงบทบาทของธรรมชาติในฐานะผู้กำหนดวัฒนธรรมและเศรษฐกิจสะท้อนผ่านมุมมองทางภูมิศาสตร์ วิถีชีวิต และการผสมผสานเทคนิคทางศิลปะที่มีทั้งความเป็น

เอกลักษณ์ของญี่ปุ่นและอิทธิพลจากตะวันตก ภาพเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นการถ่ายทอดความงามของภูเขาฟูจิและธรรมชาติ แต่ยังเป็นเครื่องมือที่โฮกุไซใช้เพื่อบอกเล่าความหลากหลายและความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในบริบทของยุคสมัย

ภาพที่ 7 Kazusa Province sea route

ที่มา: Wikimedia Commons (2005)

ภาพที่ 8 Climbing on Fuji

ที่มา: Wikimedia Commons (2005)

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ผลงานภาพพิมพ์แกะไม้อุคิโยเอะชุดทัศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิของคัตสึชิเงะ โฮกุไซ ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ผลงานชุดนี้มิได้เป็นเพียงการนำเสนอภูมิทัศน์เชิงความงาม หากแต่เป็นการสื่อสารแนวคิดสุนทรียศาสตร์ สุนทรียภาพ และโลกทัศน์ทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นในยุคเอโดะอย่างลุ่มลึก ซึ่งสามารถอภิปรายผลได้ในประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

ประการแรก ภูเขาฟูจิทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางเชิงสัญลักษณ์ของจักรวาลทางสุนทรียศาสตร์ในผลงานของโฮกุไซอย่างชัดเจน แม้ภูเขาฟูจิจะปรากฏในตำแหน่งที่แตกต่างกัน ทั้งใกล้ ไกล หรือถูกบดบังด้วยกิจกรรมของมนุษย์ แต่รูปทรงที่มั่นคง สงบนิ่ง และสมมาตรของฟูจิยังคงรักษาบทบาทในฐานะสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์และความยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดทางศาสนาชินโตและพุทธศาสนาที่มองธรรมชาติเป็นที่สถิตของพลังศักดิ์สิทธิ์ (Kami) และสะท้อนแนวคิดเรื่องความไม่จีรังของมนุษย์เมื่อเทียบกับความคงอยู่ของธรรมชาติ

ประการที่สอง แนวคิดวะบิ-ซะบิ (Wabi-Sabi) เป็นกลไกสำคัญที่โฮกุไซใช้สร้างสุนทรียภาพในภาพพิมพ์ชุดนี้ ความเรียบง่าย ความไม่สมบูรณ์ และความสงบเงียบขององค์ประกอบภาพ ไม่ได้ลดทอนคุณค่าทางศิลปะ หากกลับช่วยเปิดพื้นที่ให้ผู้ชมมีส่วนร่วมทางอารมณ์และจิตสำนึกมากขึ้น การใช้พื้นที่

ว่าง เส้นสายที่ประหยัด และโทนสีธรรมชาติ เช่น ภาพ Umegawa in Sagami Province แสดงให้เห็นว่าโฮกุไซมุ่งเน้นการถ่ายทอด “ความรู้สึกของการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ” มากกว่าการเลียนแบบความสมจริงทางกายภาพ ผลการวิจัยสนับสนุนข้อเสนอว่า สุนทรียศาสตร์ญี่ปุ่นมิได้มุ่งเน้นความงามอันสมบูรณ์แบบ แต่เน้นประสบการณ์ทางจิตใจและการตระหนักรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่ง

ประการที่สาม เทคนิคการพิมพ์แกะไม้และการสร้างสุนทรียภาพ มิได้เป็นเพียงเครื่องมือทางช่าง แต่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างความหมายทางศิลปะ การใช้เทคนิค Nishiki-e การไล่ระดับสีแบบ Bokashi และการเลือกใช้สีปรัสเซียนบลู ล้วนส่งผลต่อการรับรู้มิติ อารมณ์ และเวลาในภาพ กล่าวได้ว่า โฮกุไซสามารถผสมผสานเทคนิคดั้งเดิมของญี่ปุ่นเข้ากับอิทธิพลจากตะวันตกอย่างกลมกลืนโดยไม่ละทิ้งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม สีโทนเย็นและการลดความอึมของสีในภาพยามเย็นหรือภาพภูมิทัศน์สงบ ทำหน้าที่สื่ออารมณ์แบบญี่ปุ่นที่เน้นความนิ่ง เงียบ และการไหลผ่านของเวลา มากกว่าการเล่าอารมณ์แบบจิตรกรรมตะวันตก สอดคล้องกับงานวิจัยของ พิระพงษ์ วงษ์ทวี (2564) เรื่อง การใช้สีน้ำเงินในภาพพิมพ์อุคิโยเอะ ที่ว่า สีน้ำเงินนั้นมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนและวัฒนธรรมญี่ปุ่นอย่างลึกซึ้งมาเป็นเวลายาวนาน กระทั่งปรากฏด้วยบทบาทอันโดดเด่นในภาพพิมพ์อุคิโยเอะสมัยเอโดะจากปัจจัยต่าง ๆ ทั้งด้านศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิต

ประการสุดท้าย ภาพชุด 36 มุมของภูเขาฟูจิ ทำหน้าที่เป็นบันทึกทางวัฒนธรรมของยุคเอโดะ โฮกุไซนำเสนอฟูจิผ่านกิจกรรมของผู้คนหลากหลายชนชั้น อาชีพ และพื้นที่ ตั้งแต่ชนบท เมือง ไปจนถึงทะเล ภูเขาฟูจิในบริบทนี้จึงไม่ใช่เพียงสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นภูมิทัศน์ที่มีชีวิตและสัมพันธ์กับเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ผลการวิจัยสนับสนุนแนวคิดที่ว่า โฮกุไซสามารถผสมมุมมองท้องถิ่นของญี่ปุ่นเข้ากับความเป็นสากล ผ่านการจัดองค์ประกอบและเทคนิคที่เปิดรับอิทธิพลภายนอก โดยไม่ทำให้เอกลักษณ์ดั้งเดิมเลือนหาย ผลงานชุดนี้จึงมีคุณค่าในฐานะมรดกทางศิลปะที่เชื่อมโยงสุนทรียศาสตร์แบบญี่ปุ่นกับบริบทสากล และยังคงมีความหมายร่วมสมัยต่อการศึกษาศิลปะ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาผลงานภาพพิมพ์แกะไม้อุคิโยเอะชุด ทศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิ ของคัตสึชิกะ โฮกุไซ มีเป้าหมายเพื่อวิเคราะห์แนวคิดสุนทรียศาสตร์และสุนทรียภาพที่ปรากฏในผลงานนี้ ผลการวิจัย

สามารถได้ว่า 1) ผลงานของโฮกุไซสะท้อนถึงการใช้เทคนิคการพิมพ์แกะไม้ที่มีความประณีตและการเลือกมุมมองภูเขาฟูจิในหลายมุม ซึ่งสร้างประสบการณ์ทางสุนทรียะที่หลากหลายและลึกซึ้ง ภาพทิวทัศน์ของภูเขาฟูจิที่โฮกุไซนำเสนอไม่ได้เป็นเพียงแค่ภาพธรรมดา แต่ยังสะท้อนถึงการมีส่วนร่วมระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ โดยภูเขาฟูจิไม่ได้เป็นเพียงแค่ฉากหลัง แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของความยั่งยืนและความศักดิ์สิทธิ์ในวัฒนธรรมญี่ปุ่น ซึ่งโฮกุไซได้ใช้เป็นสื่อกลางในการสื่อสารความคิดและอารมณ์ของธรรมชาติ 2) ในแง่ของแนวคิดสุนทรียศาสตร์ การใช้เทคนิคการพิมพ์แกะไม้ที่มีความประณีตทำให้ผลงานของโฮกุไซสามารถถ่ายทอดรายละเอียดที่ซับซ้อนของภูเขาฟูจิได้อย่างชัดเจน และยังแสดงให้เห็นถึงความลึกซึ้งทางอารมณ์ที่เกิดจากการแสดงภาพภูเขาฟูจิในหลายมุมมอง ซึ่งส่งผลต่อประสบการณ์ทางสุนทรียะของผู้ชม การใช้สีที่เปลี่ยนแปลงไปตามเวลาและแสงแดดยังทำให้เกิดความเคลื่อนไหวในภาพซึ่งเพิ่มมิติและชีวิตชีวาให้กับทิวทัศน์ที่ดูเหมือนนิ่ง และ 3) โฮกุไซยังสะท้อนแนวคิดวะบิ-ซะบิ ผ่านการเลือกแสดงภาพภูเขาฟูจิในมุมมองที่หลากหลาย โดยเฉพาะในกรณีที่ภูเขาฟูจิปรากฏอยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์หรือถูกปกคลุมด้วยเมฆหมอก การนำเสนอภาพในลักษณะนี้ไม่เพียงแต่สร้างความงามที่เป็นเอกลักษณ์ แต่ยังสะท้อนถึงความไม่ถาวรของธรรมชาติและความเคารพต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เป็นธรรมชาติสร้างขึ้น 4) ผลงานสะท้อนความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติในวัฒนธรรมญี่ปุ่น มีความสำคัญในด้านศาสนาและคติความเชื่อ โดยการใช้ภูเขาฟูจิในผลงานของโฮกุไซจึงไม่เพียงแต่เป็นการนำเสนอทิวทัศน์ธรรมดา แต่ยังเป็นการถ่ายทอดคุณค่าทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบูชาธรรมชาติและความเคารพ ดังปรากฏในภาพ Climbing on Fuji (ภาพที่ 8) แสดงกลุ่มนักแสวงบุญที่พยายามปีนขึ้นสู่ยอดเขา สะท้อนถึงความเชื่อเรื่องการจาริกแสวงบุญเพื่อชำระล้างจิตใจ

โดยรวมแล้ว ผลการศึกษาผลงานภาพพิมพ์แกะไม้ชุดทัศนียภาพ 36 มุมของภูเขาฟูจิของคัตสึชิเกะ โฮกุไซ แสดงให้เห็นว่า การใช้ศิลปะในการสะท้อนถึงความงามที่มีความลึกซึ้งทางสุนทรียะซึ่งไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดภาพธรรมชาติในมุมมองที่หลากหลาย แต่ยังสอดแทรกแนวคิดเกี่ยวกับความยั่งยืนและความเคารพธรรมชาติผ่านศิลปะ โดยผลงานเหล่านี้ไม่เพียงแต่สร้างความงามทางสายตา แต่ยังสะท้อนความหมายที่ลึกซึ้งและเชื่อมโยงกับค่านิยมทางจิตวิญญาณในวัฒนธรรมญี่ปุ่น

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ได้แก่

1. การศึกษาและวิจัยต่อเนื่องในด้านสุนทรียภาพของศิลปะอุคิโยเอะ พบว่า มีความซับซ้อนทั้งในด้านการใช้เทคนิคศิลปะและการถ่ายทอดค่านิยมทางวัฒนธรรมญี่ปุ่น การศึกษาในลักษณะนี้ควรขยายไปยังผลงานอื่น ๆ ของศิลปินอุคิโยเอะ รวมถึงการศึกษาเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดสุนทรียภาพในยุคต่างๆ เพื่อเข้าใจถึงวิวัฒนาการของการถ่ายทอดความงามในศิลปะญี่ปุ่นให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

2. การประยุกต์ใช้แนวคิดสุนทรียภาพในสื่อศิลปะร่วมสมัย แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเทคนิคการพิมพ์แกะไม้และการสร้างสุนทรียภาพที่หลากหลาย โดยเฉพาะในการสะท้อนความงามทางธรรมชาติและวัฒนธรรมญี่ปุ่น การประยุกต์ใช้แนวคิดเหล่านี้ในสื่อศิลปะร่วมสมัยอาจช่วยสร้างสรรค์ผลงานที่สะท้อนความหลากหลายและความยั่งยืนของธรรมชาติในรูปแบบที่ทันสมัยมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กัจจกร สุนพงษ์ศรี. (2551). *ประวัติศาสตร์ศิลปะญี่ปุ่น*. วี.พริ้นท์.

ชัยยศ อิชฎฐ์วรพันธุ์. (2552). *คัทซึชิเคะ โอะคุเอะ*. สารคดีภาพ.

พีระพงษ์ วงษ์ทวี. (2564). *สินน้ำเงินในภาพพิมพ์อุคิโยเอะ* [วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร].

มาลินี คัมภีร์ญาณนนท์. (2532). *ประวัติศาสตร์ศิลปะญี่ปุ่น*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

Andina, T. (2013). *The philosophy of art: the question of definition: from Hegel to post-Dantian theories*. Bloomsbury Academic.

Amit, R. (2021). New essays in Japanese aesthetics. *Japanese Language and Literature*, 55(1), 378-383.

Baumgarten, A. G. (1750). *Aesthetica*. Johann Christian Kleyb.

Dewey, J. (1934). *Art as experience*. Perigee Books.

Emoto, H. (2020). The development of “Shibui” into a global term of architecture. *Journal of Architecture and Planning*, 85(769), 753-759.

Guth, C. (1995). *Japanese art of the Edo period*. Weidenfeld & Nicolson.

Guth, C. (2015). *Hokusai's great wave: Biography of a global icon*. University of Hawai'i Press.

- Kant, I. (1987). *Critique of judgment* (W. S. Pluhar, Trans.). Hackett Publishing. (Original work published 1790)
- Kobayashi, T. (1997). *Ukiyo-e: An introduction to Japanese woodblock prints*. Kodansha International.
- Lau, L. (2020). *Contextualisation of wa (harmony) in Japan*. Academia.edu.
https://www.academia.edu/45500564/Contextualisation_of_Wa_Harmony_in_Japan
- Nagata, S. (1999). *Hokusai: Genius of the Japanese ukiyo-e*. Kodansha.
- Pérez-Arantegui, J., Rupérez, D., Almazán, D., & Díez-de-Pinos, N. (2018). *Colours and pigments in late ukiyo-e art works: A preliminary non-invasive study of Japanese woodblock prints to interpret hyperspectral images using in-situ point-by-point diffuse reflectance spectroscopy*. *Microchemical Journal*, 139, 94-109.
- Prusinski, L. (2012). Wabi-sabi, mono no aware, and ma: Tracing traditional Japanese aesthetics through Japanese history. *Studies on Asia*, 2(1), 25-49.
- Smith, H. D. (1988). *Hokusai: One hundred views of Mt. Fuji*. George Braziller.